

МЕН БИЛГАН ТИЛАК ЖЎРА

Дамин Тўраев

Филология фанлари доктори, ҚаршиДУ профессори

АННОТАЦИЯ: Мазкур мақолада ўзбек адабиётининг истеъдодли вакили, шоир, таржимон ва адабиётшунос Тилак Жўранинг ижодий шахсияти, адабий муҳитдаги ўрни ҳамда шеъриятининг ўзига хос бадиий-эстетик хусусиятлари муаллифнинг шахсий хотиралари ва адабий кузатишлари асосида ёритилади. Шоирнинг ижодий шаклланишида устоз-шогирдлик анъаналари, хусусан, Ғайбулла ас-Саломнинг маънавий ва илмий таъсири, адабий муҳит ҳамда ижодий мулоқотларнинг аҳамияти очиб берилади. Тилак Жўра шеъриятидаги ватанпарварлик, инсонпарварлик, ҳаёт ва умр мазмуни, эзгулик, руҳий кечинмалар ҳамда миллий ўзликни англаш ғоялари бадиий таҳлил қилинади. Шоирнинг образ яратиш маҳорати, метафорик тафаккури, фалсафий мушоҳадалари ва индивидуал поэтик услуби муайян шеърий мисралар мисолида талқин этилади. Шунингдек, ижодкорнинг миллий бадиий тафаккур ривожига қўшган ҳиссаси, шеъриятининг маънавий-маърифий аҳамияти ва замонавий китобхон тафаккурига таъсири хусусида мулоҳазалар билдирилади.

Калит сўзлар: Тилак Жўра, ўзбек шеърияти, адабий хотира, ижодкор шахсияти, бадиий тафаккур, поэтик маҳорат, метафора, миллий менталитет, фалсафий мушоҳада, лирик қаҳрамон

Ҳар бир инсон ўз ҳаёти давомида ўзига таниш бўлган замондоши ҳақида хотирлар экан, албатта, у билан сўнгги бор учрашган ва суҳбатлашган чоғидаги чехрасини ўз нигоҳидан ўтказди. Мен Тилак Жўра билан ўтган асрнинг 70-йиллар аввалида танишганман. Ўша кезлар турли вилоятлардан келган бир гуруҳ ёш

адабиётшунослар – М.Муҳиддинов, Э.Худойберлиев, О.Абдуллаев, М.Жуманов ва камина ҳозирги ЎзМУ филология факультетининг аспиранти, Тилак Жўра эса аллома Ғайбулла ас-Салом раҳбарлигидаги Таржима назарияси кафедрасида лаборант бўлиб ишлар эди. Ҳамшаҳрим, бўлғуси таниқли адабиётшунос Бойбўта ака Дўстқораев эса уларга ёндош кафедрада лаборант эди. Бу иккала дўстимизнинг ҳам, биз аспирантларнинг ҳам ўша кезларда илм ва ижод илинжида арзимас маош ҳисобига кун кечиришимиз, рўзғор тебратишимиз жасорат эди. Аспирантлик таҳсили давридаги Тилак Жўра билан баъзи учрашувларимизнинг Шайх Қутбиддинхон Муҳиддинхон Ургутийнинг Эски Жувадаги – Сағбон кўчасидаги мўъжазгина хонадониди бўлганини яхши эслайман. Мени улуғ алломанинг суҳбатларига у кишининг фарзандлари Муслиҳиддинхон билан дўст, олий таълим ва аспирантура таҳсилида сабоқдош сифатида табаррук сўзларига ихлосмандлик, Тилак Жўрани эса ўз устозлари Ғайбулла Саломов ва Нажбиддин Комиловлар учун Зоти Боборакотнинг маънавий раҳнамо эканлигидан фахрланиш туйғулари етаклаган. Ана ўша аспирантлик таҳсили йилларидаги учрашувлар ва суҳбатларда у ўқиган шеърлар менда катта таассурот қолдирган. Уни катта истеъдод эгаси сифатида кашф этганман. Адашмасам, у ўшанда 26-27 ёшлардаги навқирон йигит эди. Сўзимнинг аввалида айтганимдек, уни ҳар гал хотирлаганимда ана шу учрашувлардаги мулоқотларимиз, Тилак Жўранинг сиймоси – суврат ва сийрати тик қадди-қомати, қоп-қора сочини ёнга тараб, қора чармдан қилинган портфелини доим қўлида олиб юриши кўз ўнгимда намоён бўлади.

Аспирантура таҳсили тугагач, вазирлик йўлланмаси билан мен Қарши давлат университетида иш бошладим. Унинг матбуотда эълон қилинган дилбар шеърларини ўқиб турсам-да, кейинги ҳаётидаги баъзи тафсилотлардан устоз Ғайбулла Саломов билан бўлган суҳбатлар орқали воқиф бўлганман. Устоз Ғайбулла ака билан тез-тез мулоқотда бўлишим эса, акахоним, республикамизнинг оқсоқол ноширларидан бири Наримон Ҳотамов билан туфайли эди. Наримон ака Ғайбулла Саломов курсдош ва қариндошчилик мақомидаги инсонлар. Хуллас, суҳбатларимиздан бирида Ғайбулла

ака Тилак Жўранинг Қоракўлга, ўзининг туғилган қишлоғи Сайёдга кетиб қолганининг сабабини тушуна олмаётганлигини афсусланиш билан айтиб қолди. Бир оз вақт ўтиб Тошкентга борганимда Наримон аканинг даврасидаги гурунгда уни Тошкентга қайтариб олиб келганини хурсандчилик билан айтган эди. Менимча, Тилак Жўранинг инсон, олим ва шоир сифатида шаклланишида, ундаги жиндак саркашликларни ҳам бағрикенглик билан қабул қилган Ғайбуллоҳ ас-Саломнинг хизматлари катта эди. Устоз ўз битикларида Тилак Жўранинг тоғдай таянчи эканлигини, унинг ўлими у учун жуда катта йўқотиш бўлганлигини хазинлик билан эслайди.

Энди унинг шеърияти ҳақида бир-икки оғиз сўз айтсам: Тилак Жўра истеъдодли шоир эди. Унинг шеърларидаги “Боши кесик таналар туғдай, Йўқ жасадга бўлдилар посбон”, “Бордир сенда буюк бир ватан, Бу дунёда бахтли одамсан!”, “Буғдой бошоғидай чайқалиб, Буғдой бошоғига суқланиб”, “Дарёнинг мавжини, Илоннинг чипор рангини севаман...”, “Эзгуликнинг товушида Умидларга осилиб яшайман” каби қуйма мисралар мағзини бир чақиб кўрайлиг-а. Уларда не-не дард яширин, не-не кечинмаларнинг мулоҳазали ва метафорик тасвири мавжуд. Чуқур мазмунли ташбеҳларга тўла тасвирдаги бу каби олов мисраларда шоир инсон руҳий оламини мусаввир янглиғ чизади. Айтишларича, адабиётга у билан изма-из кириб келган машҳур шоиримиз Муҳаммад Юсуф Тилак Жўранинг ана шундай эҳтиросли мисраларидан завқланиб, “Унга ҳавас қилиб шоир бўлганман”,-деган экан. Айтиш мумикинки, Унинг шеърларидаги муҳим ижтимоий мазмун, фалсафийлик, шоир кўнглидан отилиб чиққан нозик туйғулар, табиий тасвирлар бугунги кун шеърхони қалбига ҳам мунавварлик бахш этади.

Шеърият ва адабий-эстетик қарашларнинг уйғунлиги бевосита ижодкор феномени, шахсияти, оламини идрок этиш тамойилларининг синтезлашуви натижаси бўлиб, у муаллиф “мен”ида намоён бўлади. Тасвир поэтикаси ижодкор концепциясини юзага чиқаришда ва бир умумий махражда бирлаштиришда муҳим аҳамият касб этади. Бадиий тафаккур маҳсулининг синтезлашган система сифатидаги

мукаммаллигини ижодкор тафаккури ва истеъдоди даражаси белгилайди. Тилак Жўра ижоди – миллий бадий тафаккур тарихимиздаги ана шундай ходисалардан бири бўлиб қолади. Унинг шеърляти миллий менталитетимизни кўзгуда акс эттирган шеърятдир. Шоир шеърларидаги бу фазилатни устоз Ғайбулла ас-Саломдан ўтказиб таърифлашга ожизмиз. Эътибор қилинг! Устоз бу хусусда нима дейди: “Агар бирор ғайримиллат кишиси Сиздан: “Ўзбеклар қандай миллат?” Тушунтира оласизми?” деб сўраб қолса, узоқ чайналиб тушунтиргандан кўра, Тилак Жўра шеърларини ўқитиш керак уларга...” Дарҳақиқат, шоирнинг шеърлятида халқимизнинг турли ижтимоий-тарихий даврлардаги ҳаёти, орзу-армонлари ва иродаси ифода этилган. У борлиқ ва инсон ҳаётини яхлитликда тасаввур қила оладиган шоир эди. Шоирнинг қуйидаги шеърида ҳаёт, умр, тириклик ҳақидаги ўй-қарашлари акс этган:

Яшаш мумкин

Кўм-кўк майсалардай

Кўзларни яшнатиб...

Яшаш мумкин,

Тирикчилик деган гирдобда.

Бир хасдай қалқиб,

Яшаш мумкин...

Яшадим, деб айта олсанг,

Майли яшайвер...

Ҳаёт инсонга бир марта берилади. Ана шу имкониятни бой бериш мумкин эмас. Яшашдан маъно-мазмун бўлиш керак. азиз умрни шоир айтганидек, “Кўм-кўк майсалардай кўзларни яшнатиб” мазмунли яшаш, ёки “танадаги кирдек ғашга тегиб”, “Соядаги толдай ҳар шамолга” бошини егиб умргузаронлик қилиш мумкин. Шоир айтмоқчи, одам ўз номига эътиқодига маҳкам қолиб яшаши керак. Оноре де Бальзак “XIX аср француз ёзувчиларига мактуб”ида: “Фикрни Худо беради ва у Худога қайтади, фикр қуроллардан юқорироқ туради, фикр уларнинг бошига тож бўлиб қўнмоғи ва уларни тождан маҳрум этмоғи мумкин”, -дейди (Жаҳон адаблари адабиёт

хақида. – Т.: Маънавият, 2010,216-бет). Дарвоқе, фикр инсон тақдирга дахлдор бўлган энг катта ва энг қудратли кучдир. Чунки фикр инсон хатти-ҳаракатларини бошқаради. Уни яхшилик ёки ёмонлик, эзгулик ёки ёвузлик, муҳаббат ёки хиёнатга етаклайди. Демак, қайсидир маънода биз ўз фикрларимизнинг натижаси, ҳосиласимиз. Адабиётнинг вазифаси инсонни тўғри фикрлашга ўргатиш, онгда кечган фикрларни ақл тарозисида тортиб тўғри хулоса чиқариш малакасини шакллантиришдан иборат. Шу маънода, Тилак Жўра шеърияти ўқувчини мушоҳадага ундайди.

Инсоннинг ҳаёти жумбоқ. Умр мазмуни ҳақидаги шеър ҳар қандай ўқувчини ҳам ўйлашга мажбур қилади. Мазмунли ўтган умр сўнгида одам ўзидан ҳам, умридан ҳам қониқади. Аммо мазмунсиз, бенаф ўтган вақт афсус-надоматга ошно қилади:

Бўлғайми баҳор сўлим? Билиб бўлмас ҳеч!

Етгайми унга қўлим? Билиб бўлмас ҳеч!

Бор умримни ухлаб ўтказибди бахтим,

Уйқуми бу ўлим? Билиб бўлмас ҳеч!

Қорақалпоғистон халқ шоири Рустам Мусурмон айтганлари каби “Тилак Жўра зўр ёзарди. Ватан ҳақида, инсон туйғулари ҳақида, ҳаёт ҳақида. Унинг сўзларида кўзни қуёшга қарагандек қамаштириб юборадиган тимсоллар, фикрни ханжардек чархлайдиган метафоралар кўп” эди.

Инсон тириклиги, умр Аллоҳ томонидан бахш этилган бахт ва лекин, не аламки, инсон умрини баъзида ғафлат уйқусида ўтказади. Тириклик, бу – уйқуми, ва ёхуд, уйқу – ўлимнинг ўзими? Лирик қаҳрамон ҳаёт ва боқийлик, умр ва ўлим ҳақида ўйларга толади. Ўткинчи умрлар вафосизлигидан лолу беҳол, танг қолади. ТИлак Жўра “Мерос” номли шеърида ўқувчини ўз тақдири йўлида сергакликка чақиради:

Кафтингни оч,

Унда учта бахт –

Учта чизик;

Кечанг,
Бугунинг,
Эртанг.
Кафтингни ёп.
Ҳар кимга,
Ҳар ишга
Очма
Кафтингни.
Яна йўқотиб қўйма
Қўлдаги бахтингни.

Мазкур мисралар қат-қатидаги яширинган инжа ва ҳаётбахш фикрлар шоирнинг ўз овози ва ўз услубига эга ижодкор эканлигини кўрсатади. Шоир қўлнинг кафтидаги чизикларни умр йўлларига ўхшатар экан, ўқувчини бу чизиклар бахт чизиклари эканлигидан, уларни асраб-авайлаш кераклиги ва ҳар кимга дилидаги ҳиссиётларини ошкор қилмаслик ҳақида огоҳлантиради.

Тилак Жўранинг ўзига хос услуби, ижодий кредо – маслаги уни бошқа шоирлардан ажратиб туради. Унинг бадиий истеъдоди, руҳий олами халқчиллик, инсонпарварлик, адолат ва ҳақиқатга хизмат қилиш каби ўлмас ғоялар билан йўғрилганлиги бунинг исботидир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Жўра Т. Райҳон. — Тошкент, 1977.
2. Жўра Т. Олам остонаси. — Тошкент, 1980.
3. Жўра Т. Юлдузлар табассуми. — Тошкент, 1981.
4. Жўра Т. Чорраҳадаги уй. — Тошкент, 1983.
5. Жўра Т. Сандувоч. — Тошкент, 1988.
6. Жўра Т. Руҳият: шеърлар. — Тошкент: Ёш гвардия, 1990.

7. Жаҳон адиблари адабиёт ҳақида. — Тошкент: Маънавият, 2010. — Б. 216.
8. Ғайбулла ас-Салом. Ғавҳари шамчироқ // Тилак Жўрани эслаб. — Хуршид Даврон кутубхонаси. <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/memuarlar/tilak-jorani-eslab.html>
9. Олим С. Тилакка етиш сирлари // Ziyouz.uz. <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/sultonmurod-olim-tilakka-etish-sirlari/>
10. Ҳаққул И. Ҳақиқатга сиғиниш // Хуршид Даврон кутубхонаси. <https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/assalom-quyosh-men-tilak-joraman-tilak-jora-saylanma.html>